

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCE'DEN**İĞNE VE ÇUVALDIZ:
CUMHURİYETİN 100. YILI MÜNASEBETİYLE
TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLİMLER ÜZERİNE BİR MUHASEBE**

Yirminci yüzyılın başında emsalsiz bir var olma mücadelesinin ulaştığı zaferle başlayan Cumhuriyet dönemi, devraldığı ve ilk defa tanıştığı pek çok siyasi, sosyal ve iktisadi meseleyle uğraşarak geçirdiği 100. yaşını tamamlamak üzere. Modernleşme, Batılılaşma, millileşme, çağdaşlaşma, sekülerleşme, kalkınma, demokratikleşme, kentleşme, çoğulculuşma ve küreselleşme süreçlerinde yol alırken başarı ve başarısızlığı tecrübe ederek geçen bir yüz yıl... Tarih, dil, din, kültür, medeniyet tartışmaları, cumhuriyetle kendini gerçekleştiren büyük dönüşümün sancularıyla beraber dalga dalga tüm asra yayıldı.

Yüz yıl boyunca, Osmanlı'dan miras kalan fikir hareketlerine ek olarak, hızla ana akımlaşan Batı kuramsal düşüncesi ve metodolojisinin etkisiyle Türk düşünce hayatı ve sosyal bilim dalları pek çok farklı güzergâhta ilerledi. Doğu-Batı tartışmasının tesiri ve eskiye ait her şeyi geri görme eğilimiyle, geçmişteki bilgi üretimiyle kurulan bağ zayıfladı. Çeviriler yoluyla Fransız ve Alman felsefesinin etkisi ağır basmaya başladı. Yer yer Doğu klâsikleri Türkçeye çevrilse de bunlar sayıca azdı (bkz. Ülken, 1966: 815). Pozitivizmin Osmanlı son döneminden itibaren nüfuz alanı bulması, sosyal bilimlerde de uzunca bir süre hâkim anlayış olmasına zemin hazırladı. Atatürk'ün "hayatta en hakiki mürşit ilimdir" vecizesi, kurulan yeni üniversitelerin girişlerini süsledi.

Sosyal bilim dalları ayrı disiplinler olarak bağımsızlıklarını ilan etme sürecine girdiğinde, Amerika etkisi yavaş yavaş kendini hissettirmekteydi. Bu etki, olması gerekeni değil olanı araştırmaya yönelen, bilimselliğin değerleri bir kenara bırakarak olgular üzerinden gitmesi gerektiğini savunan, gözlem, deney gibi ampirik metotlarla yapılan ölçümün objektif gerçekliğe ulaştıracağından hareket eden anlayışın yayılmasında kendini gösterdi. Davranışsalci ekolün siyaset bilimi, sosyoloji gibi alanlara sirayet etmesi, 1970'lerden itibaren Amerika'da doktorasını tamamlayıp yurda dönen akademisyenler aracılığıyla üniversite kürsülerine yayıldı. Dünyada yaşanan bloklaşma ve iktisadi tartışmaların alevlenmesi ise, Marksist kuram ve yöntemin farklı sosyal bilim disiplinlerince alternatif olarak benimsenmesine neden oldu. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren, kimlik tartışmalarının hararetlenmesi sonucunda farklı toplumsal hareketler kuramsal alt yapılarıyla beraber gittikçe çoğulculaşan bir siyasi arena oluşturmaya başlamıştı. Örneğin, uzun bir uyku döneminden sonra uyanan feminist hareket, feminist kuram ve metodolojiyle sahalara döndü. İslami hareket de keza geleneksel bilgiyle köprüleri yeniden inşa çabasına girdi. Bu arada yeni bir çeviri dalgası -bu sefer sadece Batı menşeli değil- daha kapsamlı bir dünya literatürüyle bağ kurma amacıyla kendini gösterdi.

Yüzüncü yılı geride bırakırken olguları, olayları ve meseleleri olduğu kadar tüm bunları kavrama, inceleme, araştırma yöntem ve süreçlerimizi de gözden geçirmeye muhtacız. Daha da geniş bir çerçeveden bakarsak aslında kavramsal, kuramsal, yöntemsel bir öz-değerlendirme ihtiyacındayız.

Niyazi Berkes anılarında felsefe eğitimi aldığı üniversite yıllarından bahsederken “Avrupa’da okuyan ya da okumayan olsun, her hoca bellediği bir otoriteye saplanır, onun bir çeşit gramofonu olurdu” diyor (2021: 54). Bu durum maalesef uzun süre üniversite kürsülerine sirayet etmiş olarak kaldı. Burada kastedilenin ideolojik tutulmadan daha farklı bir durum olduğunu düşünüyoruz. Her ne kadar ülkemizde uzunca bir süre aksi gözlenirse de, ideolojik bağnazlığa üniversitelerde hiç yer olmaması gerektiği zaten aşikârdır. Berkes’in işaret ettiği şekilde mesele, kuramsal tercihlerin işlenen müfredata diğerlerini görmezden gelir şekilde yansımalarının menfiligidir.

Merkez-çevre gerilimi, siyaset bilimi literatüründe siyasi parti oluşumlarını, partilerin birbirleri arasındaki mücadeleyi ve siyasal kutuplaşmayı açıklayan bir toplumsal olgu olarak sıkça ele alındı. Cumhuriyetin eğitimin yaygınlaştırılması hedefi başarıya ulaştıkça akademide de bir merkez-çevre gerilimi oluştu. Üniversitelerin bir çeşit elit egemenliğinin kurulduğu yerler olmaktan çıkmaya başlaması, buraları kendi içine kapanan yapılara dönüştürdü. Kurtuluş Kayalı'nın (2003: 259) tespit ettiği gibi, iki tür akademisyen tipi ön plana çıktı: "gözü Türkiye'ye fazlasıyla açık olan" ve "gözü dünyaya dönük olan". İlki teorik bilgilenmeyi geri plana atarken, memleketi tanıma hassasiyetine mesafeli olan ikinci grup Türkçe yaz(ıl)anlara tepeden bakmayı sürdürdü. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarımı danışmanlığında tamamladığım hocam Metin Heper'in bizzat kendi hayatından aktardığı bir anekdot bunu tamamlar nitelikte: Henüz doktorasını tamamlayıp yurda döndüğü ilk meslek yıllarında (1970'lerin ilk yarısında), Türkçe yazdığı bir makalesini bölümündeki hocaların posta kutularına koyduğunu ama birisinden bile dönüş almadığı için sonrasında çalışmalarında dil olarak İngilizceyi tercih ettiğini anlatmıştı. "İngilizce yazınca dünyanın dört bir yanından yorum alabiliyorsun; bizde okunmak, sorular almak çok önemli" diye eklemişti. Heper'in işaret ettiği aslında bir dil meselesinden çok daha fazlasıydı. Birbirini dinlemeyen, okumayan akademik mahalleler hatta birbirinden tamamen kopuk adacıklardan ibaret akademimizle bilime katkı yaptığımız zannına kapılmaktan öte geçemeyişimizin açık bir göstergesiydi. Bilim tarihimizin çatışma kuramıyla anlatımı ve "epistemik cemaatler" kavramı üzerinden bunun günümüz ahvalini betimleyişi yaygın olmamakla beraber, kıymetli bir iğneyi kendine batırma çabasının sessiz çığılığı oldu. Ancak bu noktada, çatışmanın tarihî süreklilik arz eden mevcudiyetine rağmen, geleceğe yönelik bir uzlaşmanın kurulabileceği ümidinin tam da Kayalı'nın iki akademisyen tipine ilave olarak arada kalan bir yeni tip akademisyende düğümlendiğini düşünüyorum. Şayet iki tarafın da görmezden gelmesine yenik düşmezse, sosyal bilim dünyamızı zayıflatan kopukluğun bu üçüncü grubun köprü kurabilme yeteneğiyle aşılabileceğine inanıyorum. Cumhuriyetin ikinci yüz yılında bunun gerçekleştiğini görebilmeyi gönülden diliyorum.

“Kültür endüstrisi” tanımlamasına benzer şekilde bir “bilim endüstrisi”, daha yeni ancak çok daha hızlı ilerleyen bir olgu olarak kendini gösteriyor. Ne ürettiğinin değil ne kadar ürettiğinin önem kazandığı bir fabrikasyon üretim bandı, hakemlik süreçlerinin yer yer işlermiş gibi yapıldığı yayınevlerine makale/kitap taslakları taşımakta. Bu hızda, ne yazan yazdığını demlenmeye bırakabiliyor ne hakemler nitelikli yorumlar yapabiliyorlar. Nitelikli nicelik terimini üreterek vicdanlarımızı rahatlatmaya çalışsak da bu baş döndürücü hız ve yayın şehveti hepimizin ruhuna sirayet etti. Popülerleşme de bu hızın aktüel tarafı olarak bizi sinsi sinsi kendine çekiyor. Sanat sanat için mi halk için mi tartışması benzeri bir tartışmayla, bilim bilme arzusuyla mı bilinme arzusuyla mı yapılır meselesi artık entelektüel sohbetlerin dışında duyulmaz oldu. Hatta popüler mecralarda görünmek, akademisyenin görevlerinden biri haline geldi. Soru odaklı değil sonuç odaklı çalışmalar yapmak, basıma kabul hızı nedeniyle çok daha ön planda. Çeviriyle başlayan, adaptasyonla devam eden ama teori üretemeyen bir yerde mihlanıp kaldığımızı maalesef kabul etmemiz gereken bir noktadayız. İğneyi bu kadar kendimize batırmakla beraber, yine de geleceğe dair ümidimizi muhafaza etmemizi mümkün kılan gelişmeler olduğunu da atlayamayız.

Yüzüncü yıl münasebetiyle düzenlenen sempozyumlar ve paneller, TV programları ve yayımlanan dergi ve kitaplar her alanda başladığımız noktadan geldiğimiz noktaya değişimi ve sürekliliği, geçmiş ve geleceği düşünme ve tartışma imkânını sunmaktalar. “Adet yerini bulsun”dan öte bir iştiaf ve heyecanla, geleceğe bugünden bir geçmiş muhasebesi bırakmak isteyen pek çok ürünün ortaya konduğunu görmek umut verici. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* olarak, biz de ikinci yüzyıla girerken özel bir dosya ile geleceğin mirası bu yazına katkıda bulunmak istedik. Bu nedenle bir muhasebe sayısı oluşturma fikrinin oluşumundan nereden başlayıp nereye ulaştığımızı farklı gözlerden sergilemeye vasıta olduğumuz basım aşamasına kadar bu heyecan bize eşlik etti.

Yüz yıllık bir dönemi muhasebe eden yazılar yazmak hiç kolay değil. Bütünlükçü bir tablo sunmaya çalışırken fazla tanımlayıcı olma ve detayları hızlıca geçerek sathi kalma durumuna kolayca düşülebilir. Diğer yandan analizi derinleştirme çabası, okura bir panorama sunmaktan uzaklaştıran bir faktör de olabilir. Bu

sayıda amacımız, yazarların ferdi ve tekil değerlendirmelerine alan açarken bunların bir araya gelmesinden oluşan kolektif bütünle sayının kendi başına da bir panoramik değerlendirme sunmasına imkân vermek.

Dosyamızı hacim ve konu açısından olabildiğince geniş tuttuğumuz sayımıza kıymetli bir değerlendirme yazısıyla giriş yapıyoruz. Cemal Fedayi, modernleşme ana ekseninde Meşrutiyet'ten itibaren Türkiye siyasetindeki kırılma noktalarını ortaya koyarak dosya konumuzun adeta iskeletini meydana getiriyor. Sonrasında, Osmanlı'dan erken Cumhuriyete uzanan bir dönemde toplumsal değişimi ele alan çalışmalarla dosyamızın araştırma makalelerine başlıyoruz. Bu çerçevede başlangıcı, önemli bir yol kat etmekle beraber Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılına hâlâ en önemli sorunlarımızdan biri olarak intikal eden kadın meselesiyle yapıyoruz. Belma Tokuroğlu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi kadın hareketlerine hem dönemlerinin yönetim kadrolarının tutumları hem de iki hareketin birbirleriyle olan kopuk ilişkileri üzerinden baktığı çalışmasında devlet feminizmini ortaya koymaktadır. Toplumsal bakış açısına, Hasan Aksakal'ın köylülük ve çok partili hayata geçiş sürecinde yaşanan sorunları incelediği makalesiyle devam ediyoruz. Aksakal, çalışmasıyla aynı zamanda Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* adlı eseri üzerinden cumhuriyetçilik ve köylülük, edebiyat ve siyaset ilişkilerine de ışık tutuyor. Demokrasiye geçiş serüvenimizde dönemin şartlarını ortaya koyan bu çalışmanın ardından, Muhammet Ali Kayaçı ile birlikte kaleme aldığımız Türkiye'de demokrasi bilincinin oluşmasına eğilen makale yer alıyor. Çalışmamızda, söz konusu dönemi kavramsal tartışmalar etrafında hususiyetle de Ali Fuad Başgil'in demokrasi ve Batı tasavvuru üzerinden ele alıyoruz.

Demokratikleşme meselesinde, Yusuf Uslu'nun askerî vesayet üzerinden yaşanan dönüşümü kronolojik olarak değerlendirdiği makalesiyle yakın dönem Türkiye siyasetine giriş yapıyoruz. Mustafa Fatih Sarı, 1980'lerde yaşanan ekonomik, siyasi ve kültürel değişime odaklandığı çalışmasında bu köklü dönüşümü David Harvey'nin katılık-esneklik kavramları üzerinden bir okumayla inceliyor. Siyaset ve medya ilişkileri bahsinde, Ayşe Ayten Bakacak'ın irtica söylemi bağlamında korku çekiciliği üzerinden

genel olarak Türk basını özel olarak ise 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında *Hürriyet* gazetesini ele aldığı araştırmasına yer veriyoruz. AK Parti dönemine yoğunlaşan bir diğer çalışma, Büşra Özüdoğru'nun ikinci yüzyıla girerken "Türkiye Yüzyılı" vizyonunu ve "muhafazakâr devrimciliği" değerlendirdiği makalesidir. Bu söylemlerin ne kadar yeni olduğu ve AK Parti'nin bununla cumhuriyete nasıl bir anlam ve önem atfettiği Özüdoğru'nun cevap aradığı mühim sorulardır.

Öneminde yukarıda işaret ettiğim kadın meselesi, Cumhuriyet döneminin tartışmalı pek çok farklı meselesinin kesişim noktasında yer alması nedeniyle etraflıca incelenmeye muhtaçtır. Bu nedenle, bu özel sayıda hem meseleye verdiğimiz hususi önemi göstermek hem de kadın bahsinde irdelenmesi gereken diğer konuları da mercek altına almak üzere iki çalışmayı daha dosyamızda okuyucularımızın istifadesine sunuyoruz. Türk siyasi hayatında kadının yerini modernleşme deneyiminde Doğu-Batı ikilemi çerçevesinde ele alan çalışmada Zehra Çelik, kadının sembol hâline getirilmek suretiyle araçsallaştırılıp nesneleştirildiğini ortaya koymaktadır. Mihriban Şenses Aksu ise, kadın hareketlerine din ve ideoloji tartışmaları bağlamında yaklaştığı çalışmasıyla bir ideoloji olarak feminizmin diğer ideolojik duruşlarla ilişkisinin hem kadın hareketi hem de din açısından sonuçlarını tartışmaya açmaktadır.

Son olarak, yüzyılın muhasebesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasına da kapı aralıyoruz. Cumhuriyet dönemi incelemelerinde artık bir klâsik haline gelen ve bu sebeple ele alınmasına alışkın olduğumuz Batı'yla ilişkiler bahsinin dışında, Türkiye'nin Orta Doğu ile ilişkilerine ağırlık veren iki çalışmayı meraklısına sunuyoruz. Necmettin Acar, makalesinde bugünkü Türk-Arap ilişkilerine I. Dünya Savaşı sırasında çıkan Şerif Hüseyin isyanının travmatik yansımalarından yola çıkarak psikolojik faktörler üzerinden bakıyor. Bölgesel otonomi kavramı ekseninde Türkiye'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika politikalarını inceledikleri makalelerinde ise Murat Yiğit ve Abdullah Erboğa önümüzdeki asrın muhtemel senaryolarına da yer veriyorlar.

Derkenar bölümündeki yazılardan ilkinde, İkrâm Alpsoy ve Rağıp Bingöl Kahramanmaraş depreminde kriz yönetimi ve sosyal medya kullanımını ilişkisini, yönetimin topluma ulaşmadaki etkinliğini ölçme çabasıyla ele almaktadır. Seval Yaman'ın kaleme aldığı ikinci yazı, Cumhuriyetin kuruluşundaki toplumsal mühendislik örnekleri olarak İstiklal Mahkemeleri ve Şapka Kanunu üzerinden çağdaşlaşma projesinin toplumla kurduğu veya kuramadığı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ülkü Nur Zengin'in Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğini dönüştürücü liderlik teorisi bağlamında incelediği çalışması bu bölümün üçüncü ve son yazısıdır. Sayımız, Leyla Erdoğan'ın kitabı incelemesiyle sona ermektedir.

Aynı hikâyenin farklı yorumlarıyla kendimize farklı yerlerden bakmaya, farklı görüş ve yorumları okumaya, dinlemeye ve düşünmeye ihtiyacımız var. Dijitalleşen dünyada teknoloji ve yapay zekâyla hızlanan süreçlerden geçerken sosyal bilimlerde daha fazla ihtiyacımız olan, bağlamdan kopmadan ve anlamı yitirmeden insanı merkeze almaya devam etmek olmalı. Bu bir yayın yarışı değil; olmamalı. Sosyal bilim dünyası geleneklerini birbirine bağlandığı halkalarla bir devam zincirine ulaştırmalı. Birbirinden kopuk, diyalog içinde olmayan bir bilim dünyası yalnızca bir endüstri hükmünde kalmaya mahkûm olacaktır. Türkiye'de sosyal bilimlerin sadece başka ülke geleneklerinin halkalarına yapışmaktan medet ummaktan ziyade, geleneklerine yaslanarak kendi halkalarıyla devam zincirinde var olması Cumhuriyetin ikinci yüzyılı hesabına devreden bir borçtur. Muhasebe sayımızın buna naçizane bir katkı sağlayabilmesi ümidiyle, sayıya katkı sunan tüm yazarlara ve süreçte emeklerini esirgemeyen dergimizin çalışanlarına şükranlarımı sunarım.

Doç. Dr. Zeyneb Çağlıyan İçener
İstanbul Ticaret Üniversitesi

KAYNAKÇA

- Berkes, N. (2021). *Unutulan Yıllar*, 9. Baskı (R. Sezer, Haz.). İstanbul: İletişim Yayınları.
Kayalı, K. (2003). *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
Ülken, H. Z. (1966). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. Konya: Selçuk Yayınları.